

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: „Pierońsko pieroński pieronie!” Słów kilka o „boskim” pochodzeniu i „ludzkim” użyciu leksemu „pieron”

Author: Alicja Bronder

Citation style: Bronder Alicja. (2016). „Pierońsko pieroński pieronie!” Słów kilka o „boskim” pochodzeniu i „ludzkim” użyciu leksemu „pieron”. W: J. Przyklenk, W. Wilczek (red.), "Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii." T. 6 (S. 121-133). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Pierońsko pieroński pieronie!
Słów kilka o „boskim” pochodzeniu
i „ludzkim” użyciu leksemu *pieron*

ALICJA BRONDER, Katowice

Mosz kudły choby pieron w sznitloch tras!

M. Szoltysek: *Rozmówki śląskie.*
Podręcznik do nauki śląskiej godki

Praktyka komunikacyjna dostarcza zaskakujących przykładów inwencji słownej, tym cenniejszej, że niesterowanej konwencją literacką czy kulturową. Źródłem takich zwrotów jest codzienność użytkowników języka – to oni kreują jednostki symboliczne często bardziej inspirujące niż wytwory tzw. kultury wyższej. Zjawisko to widać w sferze ekspresywizmów – to za ich pośrednictwem wyrażane są emocje towarzyszące nadawcom komunikatów w związku z cenionymi przez nich wartościami. Szczególnie ujmująca wydaje się leksyka gwarowa – reprezentuje ona daną kulturę ludową, przekazując przez pryzmat unikatowych środków językowych złożoną strukturę poglądów użytkowników określonego dialektu. Przyjęta perspektywa kulturowa w rozważaniach lingwistycznych pozwala nie tylko na odnotowanie zespołu środków językowych bez uwzględnienia ich kontekstu, lecz przede wszystkim na dostrzeżenie istoty badanych słów i wydobycie głębi relacji człowieka, jako podmiotu mówiącego, z otaczającym go światem.

Problematykę tę doskonale ilustruje słowo zaczerpnięte z dialektu śląskiego: *pieron*¹ wraz z jego rodziną wyrazową, któremu poświęcone zostały niniejsze rozważania. Nie jest ono wyłącznie odpowiednikiem ogólnopolskiego *pioruna*. Leksem ten ujmuje szczególną właściwością – należy on niejako do dwu sfer pozornie przeciwstawnych: do *sacrum* (w nawiązaniu do „boskiego” pochodzenia wyrazu) oraz *profanum* (ze względu na „ludzkie” konteksty aktualizacji jednostki), łącząc ze sobą te światy i uwydatniając specyfikę ambiwalentnej natury człowieka.

Metoda i teoria badawcza

Przyjętą w niniejszym artykule inspiracją metodologiczną jest teoria językowego obrazu świata (JOS). Wedle niej w języku zawarta jest interpretacja rzeczywistości, rozumiana jako „zespół sądów o świecie” (Bartmiński, 1999: 103). Sądy te wyrażane są za pośrednictwem danych jednostek symbolicznych, których cechy gramatyczne, semantyczne i pragmatyczne wskazują na powiązany z nimi, a także motywujący je, światopogląd użytkowników.

Metodzie tej towarzyszy w niniejszej analizie teoria wartościowania holistycznego. Według jej założeń nacechowanie aksjologiczne stanowi immanentną cechę leksemów – nie istnieją zatem słowa neutralne. Koncepcja ta nie wywołuje zastrzeżeń przy przyjęciu twierdzenia, że język istnieje i przejawia się tylko w uzusie, system zaś jest jedynie abstrakcyjnym modelem, jakby schematem służącym analizom strukturalnym. Wartościowanie holistyczne na gruncie polskich badań lingwistycznych prezentowane jest m.in. w pracach Tomasza Krzeszowskiego (1999).

Materiał stanowiący podstawę przeprowadzonych badań pochodzi przede wszystkim ze słowników gwarowych oraz opracowań

¹ Dla uproszczenia wyводу przyjęto zapis spornej samogłoski [ó] w wygłosie i w połączeniu z głoską sonorną jako „o”. Zob. Tambor, 2008: 135–136.

folklorystycznych dotyczących kultury Górnego Śląska. Celem analizy było uwydatnienie specyfiki funkcjonowania leksemu *pieron* wraz z jego rodziną wyrazową.

Elementy definicji kognitywnej leksemu *pieron*

Etymologia

Rozważania nad słowem *pieron* warto zacząć od początku – od etymologii. Jest ona oczywiście tożsama z pochodzeniem wyrazu ogólnopolskiego *piorun*, jednak w odpowiedniku gwarowym niejasność genezy leksemu wpływa na jego wyjątkową semantykę – widoczna staje się korelacja „boskiego” pochodzenia z „ludzkim” użyciem. Warto wspomnieć o kilku najważniejszych teoriach.

Omawiane słowo wywodzi się z prasłowiańskiej nazwy bóstwa ognia i burzy Peruna/Peryna. Niby-osoba ta, zaczerpnięta ze słowiańskiego systemu wierzeń, zajmowała naczelne miejsce w pantheonie czczonych istot nadprzyrodzonych; była odpowiednikiem np. starogreckiego Zeusa. Perun władał piorunami – z pewnością wpłynęło to na przeniesienie leksemu ze sfery nazw osobowych na przymiot postaci, tj. zjawisko atmosferyczne (SBa²; Simonides, Kowalski, red., 1991: 192). Samą nazwę bóstwa wyprowadza się z prasłowiańskiego czasownika **pъrati*, **perą* ‘bić, uderzać’, którego temat połączono z przyrostkiem *-unъ*, wskazującym na wykonawcę czynności. **per-unъ* zatem byłby ‘praczem, uderzaczem’, ‘tym, który uderza’. Hipotezę tę spotkać można w słownikach etymologicznych (SBa, SBo); wskazuje ona na pochodzenie leksemu *pieron* ze sfery pojęć sakralnych, związanych z Absolutem – geneza odzwierciedla się w poziomie semantycznym omawianego słowa. Twierdzenie to wydaje się najbardziej prawdopodobne, warto jednak wspomnieć o odmiennych teoriach.

² Skróty odnoszą się do źródeł słownikowych i są objaśnione w końcowym wykazie na stronach 130–131.

Nieco inne spojrzenie na kwestię etymologii odnaleźć można w opracowaniach folklorystycznych, np. w pracach Marka Szołtyska (2008: 17) i w SBr. Łączą oni pochodzenie wyrazu z dawną, zniekształconą nazwą dębu **perky*, tłumacząc to związkiem bóstwa gromowego z tymi drzewami, będącymi jego atrybutami. Trudno jednak utrzymać tę hipotezę, zważywszy na dość czytelną i niebudzącą zastrzeżeń morfologię leksemu.

Zaskakującą propozycję etymologii słowa *pieron*, niemającą związku z ogólnopolskim odpowiednikiem, wysnuwa Ludwik Stomma (Stomma: 167–168). Wskazuje on na wspólną dla takich leksemów, jak: *pieron*, ale także *pierdota*, *pierdolec*, *pierdun*, podstawę – *pierdolić* ‘pleść byle co, bajać’. Podstawę tę badacz wyprowadza od greckiego *perdomai* ‘opowiadać bajki’. Trudno jednak zgodzić się z tą tezą, oprócz podobieństwa funkcjonowania oraz zasady luźnych skojarzeń nie sposób wskazać argumentów broniących tego twierdzenia, ponadto kłócącego się z morfologią leksemu *pieron*.

Poziom fonologiczny

Leksem *pieron* realizowany jest w dialekcie śląskim przez różne warianty fonetyczne: [p’jeron], [p’erun], [p’jerón], także [jeron], [jerun], [jerón]. W nagłosie zauważalne są dwie tendencje: zachowanie spółgłoski [p’] oraz jej pominięcie na skutek wymowy asynchronicznej zmiękczonej spółgłoski wargowej – powstanie w wymowie głoski [j] w niektórych realizacjach prowadzi do zaniku bezdźwięcznej spółgłoski [p’]. Warto też podkreślić, że cechą dialektu śląskiego jest tendencja do uproszczania grup składających się nawet z dwu spółgłosek (Skudrzykowa [i in.], 2001: 180).

Zestawienie leksemów *pieron* oraz *piorun* nasuwa kolejną cechę śląskiego wyrazu – występowanie w każdym z jego wariantów grupy [je]. Stanowi ona swoisty relikտ prasłowiańszczyzny – forma *pieron* zachowuje grupę głosek sprzed przegłosu samogłoski *e* po miękkiej *i* przed twardą spółgłoską przedniojęzykowo-zębową. Powodem tego zjawiska może być wyjątkowość gwary śląskiej, w której przegłos nie zachodził regularnie (Skudrzykowa [i in.],

2001: 188), a także uzus – być może leksem *pieron* był tak często używany już przed procesem fonetycznym, że ze względu na frekwencję nie uległ zmianom.

Wygłos wyrazu przysparza kłopotów nie tylko reformatorom ortografii dialektu śląskiego (warto wspomnieć o wielu próbach zapisu głoski [ó], wyrażanej np. jako: „o”, „o”, „ó”, „ũ”). Wymowa tej głoski waha się między [o] a [u], najczęściej jest to dźwięk pośredni między tymi samogłoskami, tzw. „o” pochylone (Tambor, 2008: 135–136). Przyczyn takiej realizacji dopatrywać się można w śladach zaniku jeru twardego na końcu leksemu (zanik jeru spowodował wydłużenie najbliższej znajdującej się samogłoski), jak i w specyficznej, gwarowej wymowie samogłoski [u] (Skudrzykowa [i in.], 2001: 171).

Morfologia omawianego słowa – współcześnie nieczytelna – w ujęciu diachronicznym nie przysparza kłopotów. Morfem tematyczny to *pier-*, zaś sufiksowi *-o(u)n-* towarzyszy w mianowniku liczby pojedynczej zerowa końcówka fleksyjna. Podział ten motywowany jest prawdopodobną etymologią leksemu, przedstawioną wyżej. Omawiany leksem należy do rzeczowników pospolitych – choć do XIV wieku stanowił nazwę osobową (SBo). Rodzaj gramatyczny to męskożywotny; słowo podlega odmianie regularnej.

Poziom semantyczny

Wyjątkowość leksemu *pieron* nie opiera się wyłącznie na jego wariantach fonetycznych. Szczególnie inspirujący okazuje się poziom semantyczny tej jednostki symbolicznej, odróżniający ją od ogólnopolskiego odpowiednika *piorun*.

Podstawowym znaczeniem leksemu *pieron* jest oczywiście *piorun* jako zjawisko atmosferyczne. W tym przypadku leksykografowie podają synonimy tej formy: *blic*, *hrôm*. Zauważyć to można w takich związkach frazeologicznych, jak fraza inicjująca niniejsze rozważania: „mosz kudły choby pieron w sznitloch/rabarber trasł” (Szołtysek, 2008: 21; ŚG) oraz „niech to/mię/cię pieron trzaśnie” – które obecne jest także w polszczyźnie ogólnej (SF; ISJP; SPPiW); są one

prawdopodobnie kalką niemieckich frazeologizmów, na co wskazuje SBa. W przytoczonych zwrotach *pieron* jest *de facto* piorunem, pełni jednak funkcję nośnika kary boskiej, służy wszak w przywołanych kontekstach jako składnik reprimendy kierowanej do odbiorcy. Trudno orzec, czy ów „palec boży” odnosi się do chrześcijańskiego Boga – na silny związek Ślązaków z chrześcijaństwem wskazują folkloroznawcy (Simonides, Kowalski, red., 1991: 184–194) – czy nawiązuje do wierzenia w niby-osobę Peruna. Zdziwia jednak, że takie znaczenie występuje nader rzadko w praktyce komunikacyjnej – na pierwszy plan wysuwa się semantyka związana z „ludzkim” użyciem leksemu mającego „boską” etymologię.

Pieron, w odróżnieniu od ogólnopolskiego odpowiednika, bardzo często staje się określeniem złego człowieka, kogoś, kto swoim zachowaniem w jakiś sposób szkodzi nadawcy komunikatu. W użyciu tym synonimami *pierona* mogą być: *drań*, *złoczyńca*, *szkodnik*. W takiej formie leksem występuje najczęściej w wołaczu liczby pojedynczej i mnogiej (*tyn pieron, w tym rządzie siedzą same pierony*; Kortko, Jodliński, red., 2010: 84–85). Co ciekawe, *pieron* jako określenie człowieka może funkcjonować także z odmiennym wartościowaniem – oznacza ono wtedy człowieka wprawdzie kłopotliwego, trudnego w obcowaniu, lecz w głębi duszy dobrego (*Jo śłoński pieron* – samo-identyfikacja wpływa na osłabienie negatywnego aspektu; Kortko, Jodliński, red., 2010: 84–85). Zjawisko to ujawnia się także w derywatach typu: *pieronik* ‘łobuz’ (SGŚ), *pierońszczak* (Kortko, Jodliński, red., 2010: 84–85), w których po dodaniu sufiksów zmodyfikowano znaczenie, osłabiając pierwotne wartościowanie negatywne i dodając aspekt humorystyczny. Należy podkreślić, że w tej aktualizacji słowa *pieron* nawiązuje do swej etymologii – pochodząc od nazwy osobowej, funkcjonuje jako określenie osoby wyróżniającej się w sposób wyraźny, *nomen omen* energiczny.

W gwarze śląskiej *pieron* oznaczać może także diabła. Widoczne jest to we frazeologizmach typu: *idź w pierony!*, *choćby pieron na pieronie siedział, nie dom ci na piwo* (Kortko, Jodliński, red., 2010: 84–85), a także *pieronie ognisty!* (Szołtysek, 2008: 17), *pierona kandego!* (<http://www.paciok.pl/sloownik.html>), *pieronie światowy!* (Bronder, 2013: 54–57). Wezwania te służą wzmocnieniu wypowiedzi

– odwołania do istot nadprzyrodzonych zwiększają skuteczność funkcji impresywnej wypowiedzi (na podobnej zasadzie opierają się wszelkie zaklęcia i przysięgi – odniesienie do czegoś „poza” człowiekiem, szczególnie istot nadprzyrodzonych, w praktyce komunikacyjnej staje się gwarantem prawdomówności nadawcy). Ponadto uzupełniające frazy składniki („ognisty”, „kandy” ‘dawny’, „światowy” – w odniesieniu do jego pierwotnego znaczenia: ‘związany ze światłem’) stanowią odniesienia do prasłowiańskich wierzeń w niby-osobę Peruna, zachowaną jedynie w etymologii i tego typu zwrotach.

Szczególnie intrygującą formą występowania leksemu *pieron* jest zawołanie: *pieronie!*, niebędące jednak wyzwiskiem. Leksykografowie notujący gwarę śląską nader często opatrują to wezwanie określeniem „uniwersalne słowo/przekleństwo” (SGG). Forma ta jest ekspresywizmem, służącym wyrażeniu silnych emocji nadawcy, realizuje zatem funkcję impresywną. Niekiedy w praktyce komunikacyjnej występuje tak często, że prowadzić może do takich sytuacji:

[...] podczas pierwszej wojny światowej, kiedy **Ślonzokow** powoływano na siłę do armii niemieckiej, to zaczęto ich potocznie nazywać – **Pieronami**. Dlaczego? Otóż nie znający gwary śląskiej Niemcy, wysłuchiwali w ich dialogach tylko powtarzające się ciągle to samo słowo – **pieronie**. Podobnie było, kiedy **Ślonzoki** dostały się do niewoli francuskiej – tam ich też nazwano **Pieronami** – ale we francuskim brzmieniu: „les Pieronnes”.

Szołtysek, 2008: 17

Trudno stwierdzić, czy przytoczona anegdota ma związek z prawdą historyczną, jednak najważniejsze jest świadectwo użycia leksemu *pieron* w potocznej praktyce komunikacyjnej, które przyjuje funkcję ekspresywnego zawołania.

Semantyka, która wiąże się z ekspresywizmem oraz pozwala przejść do rodziny wyrazowej omawianego leksemu, sprowadza wyraz *pieron* do znaczenia ‘przekleństwo, wulgaryzm’. Ujawnia się w ten sposób ciekawe zjawisko – przeniesienie hiponimu, jakim był *pieron* w funkcji ekspresywizmu, do hiperonimu, służą-

cego za ogólną nazwę wulgaryzmów. Znaczenie to uwydatnia się w takich kolokacjach, jak: *ciepać pieronami*, *suć pieronami* ‘używać przekleństw’.

Rodzina wyrazu *pieron* jest stosunkowo zróżnicowana. Pojawiają się derywaty:

- *pieronić/pieronować* – ‘wymyślać od pieronów’ i szerzej: ‘przeklinać, wyzywać’ → czasownik odrzeczownikowy o podwójnej funkcji: hiponimu i hiperonimu;
- *pieroński* – ‘zły, uciążliwy’, także ‘diabelski’ → przymiotnik odrzeczownikowy; przykładem może być: *to są pierońskie gizdy*; też w wariancie fonetycznym: *pierzi(y)ński*;
- *pierońsko/pierony(e)m* – ‘bardzo, wiele, dużo’; przysłówek odrzeczownikowy. Pełni funkcję intensyfikatora; przykładami są frazy: *widziałam pieronym piyknego karlusa*, *pierońsko zech się uśmieła* (Kortko, Jodliński, red., 2010: 84–85).

Do uzusu należą również zleksykalizowane formy, zastępujące wybrane części mowy, mające w semantyce zatarty związek z prymarnym znaczeniem słowa *pieron*. Przykładami są frazy: *na pierona* ‘po co’ (*na pierona żeś to mu pedzioł?!)*, *w pierony* ‘dużo’ (*w pierony było tam goroli*). Zastanawiające, dlaczego w zwrotach tych pojawia się leksem *pieron*. Być może przejawia się tu ślad aspektu nagłości, intensywności, nawiązujący do znaczenia *pieron*, jak również takie użycie analizowanej jednostki może wynikać z analogii do form ujętych w polszczyźnie ogólnej, takich jak: *po lichu* ‘po co’ czy – o tym samym znaczeniu, lecz bardziej kolokwialnych – *po jakiego/kiego grzyba*.

Warto odnotować występowanie także innych jeszcze aktualizacji leksemu *pieron*, które świadczą o żywotności tej jednostki oraz inwencji użytkowników. Są to głównie ekspresywizmy, funkcjonujące jako emocjonalne wykrzyknienia: *pierombol/jerombol* (wzmocnienie dźwięczności leksemu, osłabienie negatywnego wartościowania przez wymianę sufiksu), *piedronie/jedronie* (ekspresywizm utworzony przez kontaminację słów *pierdota* i *pieron*), *jerzina* (zachowanie prasłowiańskiej miękkości głoski [r’]), *jerucha/pierucha* (wymiana sufiksu).

* * *

Obserwacja leksemu *pieron* wraz z jego rodziną wyrazową pozwala na dostrzeżenie specyfiki ludzkiej mentalności. Słowo wywodzące się ze sfery *sacrum*, związane etymologicznie z wierzeniami prasłowiańskimi, a po przyjęciu chrześcijaństwa często łączone z karą bożą (Czyżewski, Niebrzegowska-Bartmińska, 2012: 411–427), w powszechnej praktyce komunikacyjnej odwołuje się do „ludzkiej” rzeczywistości – pomaga wyrażać emocje, realizując funkcję wykrzyknienia, a także kategoryzuje otoczenie człowieka, definiując osoby bądź zjawiska, często występując jako wulgaryzm. Zastanawiające, że leksem pierwotnie denotujący element świata niedostępnego został sprowadzony do kontekstów potocznych. Praktyka ta jest jednak zrozumiała – człowiek, chcąc ośwoić to, co wydaje się groźne (takimi z pewnością były burze z piorunami, a także towarzyszące im wierzenia w prasłowiańskiego Peruna czy chrześcijańskiego Boga), wprowadził słowo konotujące zagrożenie do sfery codzienności. W ten sposób to, co odległe, stało się bliskie, bezpieczne.

Kwestie te przejawiają się w zjawisku tabu językowego – społecznie usankcjonowanego zakazu mówienia o czymś lub wypowiadania pewnych wyrazów (Krawczyk-Tyrpa, 2001: 14). W przypadku leksemu *pieron* jest to tabu pierwotne, wynikające z irracjonalnego lęku przed wymawianiem słów mogących sprowadzić na wypowiadającego nieszczęście (Krawczyk-Tyrpa, 2001: 15–19). Wyrażane jest ono poprzez nominację (*pieron* – zjawisko atmosferyczne bądź określenie demona), wulgaryzmy i przezwiska (określenie osób uciążliwych), przekleństwa wyrażeniowe (*pieronie!*) (Krawczyk-Tyrpa, 2001: 245–260).

Ponadto specyficzne użycie leksemu *pieron*, odmienne od ogólnopolskiego *pioruna*, świadczyć może o wyjątkowym systemie sądów o rzeczywistości, charakterystycznym dla kultur ludowych, a odzwierciedlonym w dialekcie śląskim. Użytkownicy zachowali w języku ślady przeświadczenia o współlistnieniu światów metafizycznego i realnego. Wyłaniający się w ten sposób językowy obraz świata pełen jest wiary w koegzystencję ludzi i istot nadprzyrodzonych – świat kultury ludowej okazuje się zatem o wiele bardziej

skomplikowany, a także barwniejszy od prezentowanego w racjonalistycznym podejściu do rzeczywistości. Trudno orzec, która perspektywa jest słuszna, z pewnością jednak warto poszukiwać śladów dawnych wierzeń, zaklętych w języku, świadczących o niezmiennych obawach, troskach, a także pragnieniach, marzeniach członków danej wspólnoty komunikacyjnej.

Źródła i literatura

Źródła

- Bańko M., red., 2000: *Inny słownik języka polskiego*. T. 2. Warszawa – **ISJP**.
 Bańkowski A., 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego*. T. 2. Warszawa – **SBa**.
 Boryś W., 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków – **SBo**.
 Brückner A., 1985: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa – **SBr**.
 Częstka-Szymon B., Ludwig J., Synowiec H., 1999: *Mały słownik gwary Górnego Śląska*. Katowice – **MSGGŚ**.
 Czyżewski F., Niebrzegowska-Bartmińska S., 2012: *Piorun. W: Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Kosmos. Red. J. Bartmiński. T. 1. Lublin, s. 411–443.
 Furgalińska J., 2010: *Ślonsko godka. Ilustrowany słownik dla Hanysów i Goli*. Warszawa – **ŚG**.
 Grochowski M., 2008: *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*. Warszawa – **SPPiW**.
 Kallus B., 2007: *Słownik górnośląskiej godki*. Katowice–Pszczyna – **SGG**.
 Kortko D., Jodliński L., red., 2010: *Antologia: najpiękniejsze śląskie słowa*. Katowice.
 Paździor B., 2007: *Słownik etymologiczny gwary śląskiej*. Siemianowice Śląskie.
 Piotrowska-Wojaczyk A., 2011: *Regionalizmy leksykalne w słownikach doby nowopolskiej*. Poznań.
 Podgórcy B. i A., 2008: *Słownik gwar śląskich*. Katowice – **SGŚ**.
 Roczniok A., 2008: *Zbornik polsko-ślůnski. Słownik polsko-ślůski*. T. 2. Zabrze.

- Skorupka S., 1985: *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T. 1. Warszawa – SF.
- Sokół-Galwas E., 2014: *1000 śląskich słów(ek). Ilustrowany słownik śląsko-polski, polsko-śląski*. Czernica.
- Stomma L., 2000: *Słownik polskich wyzwisk, inwektyw i określeń pejoratywnych*. Warszawa – **Stomma**.
- Szołtysek M., 2008: *Rozmówki śląskie. Podręcznik do nauki śląskiej godki*. Rybnik.

Literatura

- Bartmiński J., 1999: *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*. W: *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 103–120.
- Bronder A., 2013: „Pieronie światowy!”. *Analiza językoznawcza śladów dawnych śląskich wierzeń we współczesnym dyskursie publicznym*. [Praca licencjacka napisana pod kierunkiem Danuty Ostaszewskiej. Uniwersytet Śląski w Katowicach]. Dostępne w Internecie: <http://www.sbc.org.pl> [data dostępu: 23.12.2014].
- Gerlich M.G., 1992: *Tradycyjne wierzenia śląskie: świat nadzmysłowy a życie codzienne, praca i obrzęd*. Warszawa.
- Grzegorzczukowa R., 1999: *Pojęcie językowego obrazu świata*. W: *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 39–46.
- Kołakowski L., 1991: *O wypowiedzianiu niewypowiedzalnego: język i sacrum*. W: *Język a kultura*. T. 4: *Funkcje języka i wypowiedzi*. Red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczukowa. Wrocław, s. 53–64.
- Krawczyk-Tyrpa A., 2001: *Tabu w dialektach polskich*. Bydgoszcz.
- Krzeszowski T., 1999: *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*. Toruń.
- Krzyżanowski J., 1965: *Folklor*. W: *Słownik folkloru polskiego*. Red. J. Krzyżanowski. Warszawa, s. 104–106.
- Simonides D., 1989: *Wierzenia i zachowania przesądne*. W: *Folklor Górnego Śląska*. Red. D. Simonides. Katowice, s. 260–261.
- Simonides D., Kowalski P., red., 1991: *Kultura ludowa śląskiej ludności rodzimej*. Wrocław-Warszawa.
- Skudrzykowska A. [i in.], 2001: *Gwara śląska – świadectwo kultury, narzędzie komunikacji*. Katowice.
- Sławiński J., red., 1999: *Folklor*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. J. Sławiński. Wrocław, s. 161–162.

Tambor J., 2008: *Mowa Górnoślązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*. Katowice.

Tambor J., red., 2008: *Śląsko godka*. Katowice.

<http://www.paciok.pl/slownik.html> [data dostępu: 23.12.2014].

Alicja Bronder

Pierońsko pieroński pieronie!
Some remarks about the “divine” origin
and the “human” usage of the lexeme *pieron*

Abstract

The article is devoted to the problem of expressive vocabulary of the Upper Silesian dialect. The lexeme *pieron* along with its lexical family was subject to an analysis by means of the instruments of the theory of the linguistic image of the world and the complementary theory of holistic evaluation. The research that was conducted was associated with both levels of the symbolical unit: the phonetic and the semantic level; the research oscillated around the problems associated with etymology, structure, semantic variants, as well as the functioning in a strictly defined communicative situation. Observations were also made upon the lexical family of the lexeme *pieron*, demonstrating the variety of the lexical and semantic field as well as the derivational potential of the word that is discussed. The material that was analysed was derived from the dictionaries of the Upper Silesian dialect; the literature was supplemented by ethnolinguistic and folkloric research works. The results of the observations enabled us to notice a considerable discrepancy between the properties which result from the etymology of the lexeme and the connotations with the sphere of *sacrum* and its realisations in colloquial statements which refer to *profanum* (*inter alia* by means of the assumption of the function of vulgarisms). These results enabled us to realise the main postulate of the JOS theory which pursues statements about reality which are contained in language – the use of the lexemes which were originally associated with the sphere of religious beliefs, therefore ones that are inaccessible to people, in strictly colloquial contexts, is testimony to the attempts made by the speakers of a language at a peculiar understanding and mastering the world.

Алиция Брондер

*Pierońsko pieroński pieronie!*Несколько слов о „божественном” происхождении
и „человеческом” использовании лексемы *pieron*

Резюме

Статья посвящена вопросам экспрессивной лексики верхнесилезского диалекта. Анализу, используя инструментарий теории языковой картины мира и комплементарной теории холистической оценки, подвергается лексема *pieron* (региональное бранное слово, ругательство) вместе с ее словообразовательной семьей. Проведенные исследования касались обоих уровней символической единицы: фонетического и семантического, поднимали проблематику этимологии, образования, вариантов значений, а также функционирования в детально определенной коммуникативной ситуации. Наблюдения охватывают также словообразовательную семью лексемы *pieron*, показывая дифференциацию лексико-семантического поля и деривационный потенциал рассматриваемого слова. Материал для анализа был почерпнут из словарей диалекта Верхней Силезии, а дополняли литературу этнолингвистические и фольклористские источники. Полученные результаты дали возможность заметить значительную разницу между особенностями, вытекающими из этимологии лексемы и коннотаций со сферой *sacrum* (ср. *piorun* – молния), и ее актуализациями в разговорных высказываниях, соотносящихся с *profanum* (в частности из-за принятия функции вульгаризма). Эти выводы позволили реализовать главный постулат теории языковой картины мира, которая ищет содержащихся в языке суждений о действительности – использование лексем, первоначально связанных с религиозной сферой, а следовательно, недоступных человеку, в строго разговорных контекстах свидетельствует о предпринятых носителями языка попытках специфического понимания и освоения мира.